

JONATHAN LETHEM

GESPREK MET EEN NEW YORKSE SUCCESAUTEUR IN BERLIJN

Eens ontvluchtte Jonathan Lethem de stad die hem uitputte, nu is New York voor de schrijver een bron van energie en inspiratie. In Berlijn spreekt hij over zijn werk en de Duitse afkomst van zijn familie.

Door **Hans Bouman**

Weg van New York

‘Wannsee vat de essentie van Berlijn samen. Iedereen hier weet over de Conferentie, maar tegelijk is dit een wijk die door de jaren heen altijd is geassocieerd met plezier.’

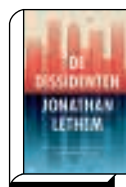
Het is de ironie voorbij. De Joods-Amerikaanse auteur Jonathan Lethem woont tijdelijk in de lommerrijke Berlijnse wijk Wannsee, met uitzicht op het gelijknamige meer. Op een paar honderd meter, aan de overzijde van het water, ligt de villa waar in januari 1942 de Wannsee Konferenz plaatsvond. Onder voorzitterschap van Reinhard Heydrich werd hier *die Endlösung der Judenfrage* vastgesteld.

In zijn nieuwste roman, *Dissident Gardens*, zojuist in het Nederlands vertaald als *De dissidenten*, vertelt Lethem over drie generaties van een Joods-Amerikaanse familie van Duitse komaf. Ze hebben uitgesproken politieke opvattingen en belichamen het links-liberale idealisme in de Verenigde Staten.

Centrale figuur in de roman is Rose, een personage dat is geïnspireerd op Lethems grootmoeder aan moederszijde. In de eerste scène van het boek wordt Rose uit de Communistische Partij gegooid. Vervolgens betrapt ze haar 17-jarige dochter Miriam tijdens een poging tot een onenightstand. Behept met een neiging tot pathetische gebaren, sleurt Rose haar dochter mee naar de oven in de keuken, draait het gas aan, en steekt zowel haar eigen hoofd als dat van Miriam naar binnen.

Kortom: de echo van de Wannsee Konferenz is voor Lethem vertrouwd terrein. Maar zo dichtbij als nu was hij nog nooit. Lethem: ‘Wanneer ik mensen vertel dat ik in Wannsee woon, krijg ik steevast reacties als: geweldig, met mooi weer kun je varen op het meer! En natuurlijk zijn al die prachtige villa’s hier niet voor niets gebouwd. In de jaren dertig werden vele ervan opgeëist door nazi’s. Wannsee als oord van plezier én van gruwel: het is onverzoenlijk en daarmee welbeschouwd de kern van deze stad.’

Het gesprek vindt plaats in de voormalige chauffeurswoning van een villa waar ooit de rijke Joodse bankier Hans Arnhold woonde. Hij wist aan de *Endlösung* te ontkomen door in 1938 naar de Verenigde Staten te vluchten. Thans heet het gebouw het Hans Arnhold Centre en is het de thuisbasis van de Ame-

ROMAN

Jonathan Lethem

De dissidenten

Vertaald uit het Engels

door Ton Heuvelmans.

Meulenhoff;

432 pagina's; € 22,50;

verschijnt 22 april.

rican Academy, een cultureel centrum met Duits-Amerikaanse uitwisseling als doel. In de chauffeurswoning worden writers-in-residence en andere bezoekende Amerikanen ondergebracht. Lethem, die sinds vier jaar als docent creative writing is verbonden aan Pomona College in Los Angeles, brengt er een sabbatical van vijf maanden door.

‘Mijn familie heeft Duitse wortels. Mijn grootvader kwam uit Lübeck en is later teruggekeerd naar Duitsland, terwijl mijn grootmoeder achterbleef in New York. Zoals *De dissidenten* suggereert, heb ik een nogal ambivalente houding ten opzichte van de Duitse herkomst van mijn familie. Duitsland was altijd een mysterie voor me, iets onmogelijk boosaardigs en tegelijkertijd iets wonderlijk moois dat was verdwenen.’

Jarenlang wenste Lethem zich niet in die achtergrond te verdiepen, hoewel hij van kindsbeen af met bijna mythische verhalen over Duitsland werd gevoed. Zoals het verhaal van zijn moeder, die als tiener in de jaren vijftig naar Duitsland ging, om daar haar teruggekeerde vader te bezoeken. ‘Ze heette Judith Frank en op haar rugzak stond groot de naam Frank geschreven. Het gebeurde dat mensen spontaan in huilen uitbarstten als ze haar zagen lopen, dat kleine Joodse meisje met die naam op haar rugzak. Het *Dagboek* was nog niet zo lang geleden verschenen en zij werd een soort stand-in van Anne.’

Jonathan Lethem werd in 1964 geboren in New York en groeide op in de door armoede en misdaad gekenmerkte wijk North Gowanus in Brooklyn. ‘Mijn ouders vonden het een goed idee om mij op een vrijwel

zwarte school te doen, zodat ik ook die kant van de maatschappij leerde kennen. Het gevolg was natuurlijk dat ik een gemakkelijk slachtoffer van pesterijen en bedreigingen werd. Ik bewaarde mijn geld in mijn sokken en hield een klein bedragje op zak, dat ik bij een beroving kon overhandigen. Al met al een gecompliceerde ervaring die later op allerlei niveaus in mijn werk terecht is gekomen.’

Lethems vader was een universitair docent die steeds meer problemen kreeg met het universiteitsbestuur vanwege zijn activiteiten in de anti-Vietnambeweging, waarbij hij studenten adviseerde de dienstplicht te vermijden door naar Canada te gaan. Uiteindelijk zegde hij de academische wereld vaarwel om kunstenaar te worden. Lethems moeder was full-time politiek activiste. Ze stierf op haar 36ste aan een hersentumor.

‘Mijn vader verkocht nauwelijks schilderijen, kluste wat bij als timmerman, maar in de buurt waar ik opgroeide golden wij als de rijke familie, simpelweg omdat we een huis hadden. Ik had ook helemaal niet het idee dat we iets misten. Bij ons was het een kwestie van principe dat je liever zelf iets maakte dan het kocht. Geld en bezit stonden niet in hoog aanzien.’

Toen hij 18 was, ging Lethem studeren aan het elitaire Bennington College in Vermont, waarvoor hij een beurs had gekregen. Het was een daad van verzet tegen zijn links-activistische ouders, maar een die matig beviel. ‘Ik leerde er Bret Easton Ellis en Donna Tartt kennen. Met Bret heb ik interessante discussies over film gevoerd. Maar verder vond ik Bennington uitgesproken decadent. Ik ontdekte dat dit type colleges carrières

Jonathan Lethem in Brooklyn, New York: 'Mijn ouders vonden het een goed idee om mij op een vrijwel zwarte school te doen.'

Foto Erin Patrice O'Brien/Corbis

binnen de kunsten mogelijk maakt die niets van doen hebben met artistieke kwaliteiten, maar alles met geld en relaties.'

Al snel hield Lethem het op Bennington voor gezien. Met Jack Kerouacs *On the Road* in het achterhoofd reisde hij in 1984 kriskras door de Verenigde Staten, steeds verder naar het westen, om uiteindelijk in Californië te eindigen. Daar werkte hij in tweedehandsboekwinkels en begon te schrijven. Hij publiceerde een aantal romans die hem de reputatie van *genre bender* opleverden: iemand die in zijn werk genres met elkaar laat versmelten. Zo combineert *Gun, with Occasional Music* (1994) elementen van de hard-boiled thriller en sciencefiction, terwijl in *Girl in Landscape* (1997) sciencefiction en de western samengaan.

Lethem: 'Mijn eerste romans waren geïnspireerd door de Amerikaanse populaire cultuur. Maar het interessante is: toen ik die Amerikaanse cultuuruitingen beter ging begrijpen, ontdekte ik dat ze Europees van afkomst waren. In de Amerikaanse film noir zitten invloeden van Duits expressionisme. De western is een Amerikaanse vertaling van de Europese emigrantenervaring. Het werk van sciencefictionenschrijver Philip K. Dick borduurt

voort op het Europese trauma van de moderniteit, zoals dat werd veroorzaakt door de Eerste Wereldoorlog, en dat onder meer dada voortbracht. Sciencefiction doet hetzelfde als het modernisme en het surrealisme.'

Zelfs Raymond Chandler, die wordt beschouwd als de koning van een typisch Amerikaans genre, de *hard-boiled* thriller, heeft sterke Europese invloeden ondergaan, aldus Lethem. 'Chandler genoot een typisch Britse kostschoolopvoeding en zijn schrijfstijl is het resultaat van een bijzondere botsing tussen de taal die hij op school las – zoals de *Arthurythes* – en de straattaal van Los Angeles.'

In 1996 keerde Lethem terug naar New York en brak daar als schrijver door met ambitieuze romans waarin deze stad een hoofdrol vervult, zoals *Motherless Brooklyn* (1999, *De Minna-mannen*), *Fortress of Solitude* (2003, *De burcht van eenzaamheid*), *Chronic City* (2009, *De chronische stad*) en nu dus *Dissident Gardens* (2013, *De dissidenten*). Hij is vanwege deze romans wel 'the closest thing New York has to a bard' genoemd.

'Het heeft lang geduurd voordat ik het kon opbrengen om over die stad te schrijven. Toen ik in de twintig was, beschouwde ik New York als een pro-

bleem dat ik had opgelost door het te verlaten. De gedachte dat ik er weer naar zou terugkeren en er obsessief over zou schrijven lag ver van me vandaan. De stad had me uitgeput.

'Het was een geweldige ommekeer in mijn werk toen ik, in *Motherless Brooklyn*, over New York ging schrijven. Sindsdien ontleen ik er als schrijver juist ontzettend veel energie aan. Maar New York is een stad die altijd van je weg blijft rennen omdat alles er zo razendsnel verandert.'

Hoewel *Dissident Gardens* is op te vatten als een kroniek over drie generaties links-liberale Amerikanen en hun desillusies, was dat bij het schrijven niet Lethems uitgangspunt. 'Ik zou een dergelijk project niet hebben aangedurfd. Het boek was vooral een poging een antwoord te vinden op de vele vragen rond mijn grootmoeder. Zo ontstond Rose. Mijn grootmoeder had een mislukt huwelijk achter de rug, haar politieke idealen waren gefnuikt, ze had een moeizame relatie met haar dochter, mijn moeder.'

Lethem is er nooit achter gekomen wat precies de oorzaak was van de verbittering van zijn grootmoeder, mede doordat zij al stierf toen hij 14 was.

'Rose is mijn persoonlijke antwoord: een zeer krachtige persoonlijkheid, maar ook een vrouw van geweldige tegenstrijdigheden. Ze predikt gelijkheid, maar heeft de neiging iedereen in haar omgeving tot slaaf te maken. Ze bepleit ondermijning van alle gezag, maar gaat een relatie aan met een rechtse politiemann. Ze is een devoot bewonderaar van Abraham Lincoln, maar fantaseert in de laatste, aftakelende fase van haar leven dat ze een relatie heeft met Archie Bunker.'

Rose belichaamt de klassieke verscheurdheid van de linkse intellectueel. Ze wil solidair zijn met de gewone man, maar haar intellectuele capaciteiten maken haar ongeduldig met mensen die naïef of langzaam van begrip zijn. Ze weet dat ze als communiste van de boer en de arbeider zou moeten houden, maar haar diepste wens en behoefte is een gesprek op niveau met andere intellectuelen.

Dissident Gardens is geschreven in barokke stijl. Hierin poogt Lethem recht te doen aan de Duitse en Jiddische taalwortels van zijn personages. 'Velen van hen proberen onverzoenbare zaken met elkaar te verzoenen. Hun verscheurdheid uit zich in hun neiging tot grootse gebaren en in hun taalgebruik.'

Over twee dagen zal Lethem afreizen naar Frankfurt. Hij heeft een halfbroer van zijn moeder opgespoord – de zoon van zijn naar Duitsland teruggekeerde grootvader – en zal die voor het eerst ontmoeten. Hij heeft het gevoel dat hij, nu hij sinds januari in Duitsland woont, zijn personages beter begrijpt dan toen hij ze schiep.

'Ik ben als schrijver steeds meer in de richting van Europa gedreven. Ook in mijn volgende roman zal Duitsland een belangrijke rol spelen. Ik heb al eerder het idee gehad dat mijn boeken omgekeerd autobiografisch zijn, maar nog nooit zo sterk als nu, hier aan de Wannsee. Ik schrijf over iets en vervolgens krijgt het een plek in mijn leven.'